

ONA TILI DARSLARIDA INKLYUZIV TA'LIMNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI

Uzoqova Maftuna Abdirazzoqovna

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti

Ijtimoiy fanlar fakulteti "Pedagogika" kafedrası o'qituvchisi.

uzoqovamaftuna817@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18681571>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ona tili darslarida inklyuziv ta'limni tashkil etishning dolzarb masalalari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari yoritilgan. Inklyuziv ta'lim barcha o'quvchilarning, jumladan, jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy jihatdan imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim jarayoniga teng ishtirokini ta'minlashga qaratilgan. Maqolada o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi, metodik yondashuvlar, o'quv muhitini moslashtirish va axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, ona tili, teng imkoniyat, o'qituvchi malakasi, metodika, moslashtirilgan o'quv muhit.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальные вопросы организации инклюзивного образования на уроках родного языка, существующие проблемы и пути их решения. Инклюзивное образование направлено на обеспечение равного участия всех учащихся, включая детей с ограниченными возможностями, в образовательном процессе.

В статье анализируются уровень подготовки учителей, методические подходы, адаптация учебной среды и использование информационных технологий. Также предлагаются рекомендации по эффективной реализации инклюзивного обучения.

Ключевые слова: инклюзивное образование, родной язык, равные возможности, квалификация учителя, методика, адаптированная учебная среда.

Annotation. This article explores the current issues in organizing inclusive education in native language lessons, identifies existing challenges, and proposes possible solutions. Inclusive education aims to ensure equal participation of all students, including those with physical, mental, or social limitations, in the learning process. The article analyzes teachers' preparedness, methodological approaches, classroom adaptation, and the use of information technologies. It also provides practical recommendations for the effective implementation of inclusive education.

Keywords: inclusive education, native language, equal opportunities, teacher qualification, methodology, adapted learning environment.

Inklyuziv ta'lim — bu har bir o'quvchining, shu jumladan, jismoniy, aqliy, ijtimoiy yoki emotsional rivojlanishida farqlanishi bo'lgan bolalarning ham sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlovchi pedagogik jarayondir. Bu yondashuvda barcha o'quvchilar teng huquqli ta'lim muhitida o'qitiladi, ularning individual ehtiyojlari inobatga olinadi va har bir bola jamiyatning faol a'zosi sifatida shakllanishi uchun zarur sharoit yaratiladi.

Inklyuziv ta'limning asosiy g'oyasi — "hamma bolalar bir xil imkoniyatga ega bo'lishi kerak" degan tamoyilga asoslanadi. U ta'lim tizimida diskriminatsiyani kamaytirish, bag'rikenglikni kuchaytirish va har bir bolaning o'z qobiliyatini to'liq namoyon etishiga yordam berishni maqsad qiladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida inklyuzivlik — bu nafaqat maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash, balki barcha o'quvchilarning turli madaniy, ijtimoiy, til va intellektual farqlarini inobatga olib, ta'limni moslashtirishdir. Shu bois, inklyuziv ta'lim bugungi kunda ta'limda adolat, insonparvarlik va hamkorlik tamoyillarining amaliy ifodasiga aylangan.

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ham inklyuziv ta'limni rivojlantirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Bu esa o'qituvchilardan zamonaviy metodik yondashuvlar, psixopedagogik bilimlar va innovatsion texnologiyalarni qo'llashni talab etadi.

Demak, inklyuziv ta'limning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy ahamiyatga ham ega bo'lib, u jamiyatda bag'rikenglikni shakllantirish, ijobiy ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlash va har bir shaxsning barkamol rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Inklyuziv ta'limning rivojlanishi jahon miqyosida inson huquqlarini ta'minlash, ijtimoiy adolat va teng imkoniyatlar g'oyalariga asoslanadi. Ushbu yo'nalishda qator xalqaro hujjatlar ta'lim jarayonida har bir shaxsning o'rni va huquqlarini aniq belgilab bergan.

Ta'limda teng imkoniyatlarni ta'minlash — bu har bir o'quvchining ijtimoiy kelib chiqishi, jismoniy yoki aqliy rivojlanish darajasi, jinsi, tili va yashash joyidan qat'i nazar, sifatli ta'lim olish huquqini kafolatlashdir. Bu tamoyil zamonaviy pedagogikaning asosiy qadriyatlaridan biri bo'lib, u insonparvarlik, adolat va demokratik jamiyat qurish g'oyalariga tayanadi.

Pedagogik nuqtayi nazardan, teng imkoniyat yaratish o'quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olish, shaxsga yo'naltirilgan o'qitish metodlarini qo'llash, differensial va moslashtirilgan ta'limni yo'lga qo'yishni talab etadi. Bu orqali har bir bola o'z imkoniyatlari doirasida muvaffaqiyatga erishish imkoniga ega bo'ladi. Natijada o'qitish jarayonida motivatsiya, faollik va o'z-o'ziga ishonch ortadi.

Ijtimoiy jihatdan esa teng imkoniyatlar ta'minlanishi jamiyatda bag'rikenglik, hamkorlik va o'zaro hurmat muhitini shakllantiradi. Har bir shaxs o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida his etadi, bu esa inklyuziv ijtimoiy muhitni barpo etishga xizmat qiladi. Bunday yondashuv nogironligi yoki o'qishdagi qiyinchiliklari bo'lgan bolalarning ajratilishini oldini oladi, ularning ijtimoiy integratsiyasini ta'minlaydi.

Teng imkoniyatli ta'lim tizimi — bu nafaqat pedagogik jarayon, balki butun jamiyatning axloqiy rivojlanish ko'rsatkichi hamdir. Chunki ta'limda adolat va tenglikni ta'minlay olgan mamlakatgina inson resurslaridan to'liq va samarali foydalana oladi.

Inklyuziv ta'limning xalqaro va milliy me'yoriy asoslari o'zaro uzviy bog'langan bo'lib, ular O'zbekiston ta'lim tizimida har bir bola uchun teng imkoniyatli, adolatli va insonparvar muhitni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Ona tili darslarida inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish o'qituvchidan ijodkorlik, sabr-toqat, hamdardlik va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni talab etadi. Bunday ta'lim jarayonida asosiy maqsad — barcha o'quvchilar, jumladan, maxsus ehtiyojli bolalarning ham darsda faol ishtirok etishi va o'z imkoniyatlariga ko'ra rivojlanishiga sharoit yaratishdir.

Avvalo, o'qituvchi inklyuziv muhitni yaratishga e'tibor qaratishi lozim. Bu muhitda o'quvchilar bir-biriga hurmat bilan qaraydi, hamkorlikda ishlashni o'rganadi va har kimning fikrini qadrlashni biladi. O'qituvchi sinfda ijobiy psixologik atmosfera yaratib, o'quvchilarning o'zaro ishonch hissini mustahkamlashi zarur.

Ona tili darslarida inklyuzivlikni ta'minlash uchun quyidagi metodik yondashuvlardan samarali foydalanish mumkin:

1. Differensial va individual yondashuv.

Har bir o'quvchining tayyorgarlik darajasi, idrok tezligi va qobiliyatini inobatga olib topshiriqlarni turlicha darajada berish lozim. Masalan, ba'zi o'quvchilarga og'zaki topshiriqlar, boshqalariga esa yozma yoki vizual mashqlar taklif etish mumkin.

2. Interfaol o'qitish metodlari.

"Aqliy hujum", "Klaster", "Juftlikda ishlash", "Insert", "Fikrlar jadvali" kabi metodlar o'quvchilarni dars jarayoniga faol jalb etadi, hamkorlikda o'rganishni osonlashtiradi. Bu usullar nutqni rivojlantirish, fikrlash va o'z fikrini erkin ifoda etish ko'nikmalarini mustahkamlaydi.

3. Vizual va audiovizual vositalardan foydalanish.

Maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun piktogramma, rangli kartochkalar, video va audio materiallardan foydalanish o'quv jarayonini qiziqarli va tushunarli qiladi.

4. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llash.

Elektron darsliklar, ta'lim platformalari (LearningApps, Wordwall, Quizizz, Kahoot va b.q.) yordamida darsni moslashtirish mumkin. Bunday vositalar o'quvchilarni motivatsiya qiladi, o'rganish jarayonini osonlashtiradi.

5. Hamkorlikda o'qitish (ko'makchi o'qituvchi modeli).

Zarur hollarda maxsus pedagog yoki psixolog bilan hamkorlikda dars olib borish o'quvchilarning individual ehtiyojlarini yaxshiroq qondirish imkonini beradi.

6. Nutq madaniyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan topshiriqlar.

O'quvchilarga o'z fikrini erkin, adabiy til me'yorlariga amal qilgan holda ifodalashni o'rgatish, ularni og'zaki va yozma nutqda faol bo'lishga undash muhim.

Shuningdek, ona tili darslarida inklyuziv ta'limni samarali amalga oshirish uchun otalar, psixolog va logoped bilan muntazam hamkorlik yo'lga qo'yilishi lozim. Chunki bolani faqat maktabda emas, oilada ham to'g'ri qo'llab-quvvatlash uning ijtimoiy va kommunikativ rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.

Ona tili darslarida inklyuziv ta'limni tashkil etishdagi mavjud muammolar

Ona tili darslarida inklyuziv ta'limni joriy etish jarayoni ko'plab ijobiy natijalarga olib kelayotgan bo'lsa-da, amaliyotda hali ham qator muammolar va to'siqlar mavjud. Bu muammolar asosan pedagogik, tashkiliy, texnik va ijtimoiy omillar bilan bog'liqdir.

Birinchidan, o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasi va metodik bilimlarining yetarli emasligi eng asosiy muammolardan biridir. Ko'plab o'qituvchilar maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash, darslarni moslashtirish yoki individual yondashuvni amalga oshirish bo'yicha yetarli tajribaga ega emas. Natijada, bunday o'quvchilarning imkoniyatlari to'liq ochilmay qolmoqda.

Ikkinchidan, o'quv dasturlari va darsliklarning inklyuzivlik talablariga to'liq mos emasligi ham muhim to'siq hisoblanadi. Ko'pchilik darsliklarda maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun soddalashtirilgan, vizual yoki ko'makchi materiallar yetishmaydi. Bu esa o'qituvchilarning o'quv jarayonini individual yondashuv asosida tashkil etishiga qiyinchilik tug'diradi.

Uchinchidan, texnik vositalar va o'quv resurslari yetishmasligi inklyuziv ta'lim sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayrim maktablarda kompyuter, projektor, interaktiv doska yoki audiovizual materiallar mavjud bo'lmagani sababli, raqamli va vizual ta'lim metodlarini qo'llash imkoniyati cheklangan.

To'rtinchidan, ota-onalar va jamiyatda inklyuziv ta'limga nisbatan to'liq tushuncha shakllanmagani muhim ijtimoiy muammolardan biridir. Ba'zi hollarda ota-onalar maxsus ehtiyojli bolalarni umumta'lim maktabida o'qitishga qarshi bo'lishadi yoki bu jarayonda o'qituvchiga yetarli yordam ko'rsatishmaydi.

Bundan tashqari, maktablarda psixolog, logoped, defektolog kabi mutaxassislarning yetishmasligi ham ta'lim jarayonining samaradorligini pasaytiradi. Chunki bunday mutaxassislar bolalarning individual rivojlanishini kuzatish, to'g'ri yo'naltirish va o'qituvchiga metodik yordam ko'rsatishda muhim o'rin tutadi.

Yana bir muammo — o'quvchilarning o'zaro munosabatida tenglikni ta'minlashdagi qiyinchiliklardir. Ba'zan sinfdagi sog'lom o'quvchilar maxsus ehtiyojli tengdoshlarini to'liq qabul qilmaydi, bu esa inklyuziv muhitning buzilishiga olib keladi.

Muammolarni bartaraf etish bo'yicha taklif va yechimlar

Ona tili darslarida inklyuziv ta'limni samarali tashkil etish va mavjud muammolarni bartaraf etish uchun tizimli, bosqichma-bosqich va ilmiy asoslangan yondashuv zarur. Inklyuziv ta'lim faqat o'qituvchi yoki maktabning emas, balki butun ta'lim tizimi, oilalar va jamiyatning hamkorligini talab etadi.

Avvalo, o'qituvchilarning malakasini oshirish va psixopedagogik tayyorgarligini kuchaytirish zarur. Har bir pedagog inklyuziv ta'limning mohiyatini, tamoyillarini va maxsus ehtiyojli o'quvchilar bilan ishlash metodikasini chuqur bilishi kerak. Shu maqsadda, oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv pedagogika bo'yicha alohida modullarni kiritish, amaliy seminarlar va treninglarni tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

Ikkinchi muhim yo'nalish — darslik va o'quv dasturlarini inklyuziv yondashuv asosida yangilashdir. Dars materiallari soddalashtirilgan, vizual va ko'makchi resurslar bilan boyitilgan bo'lishi kerak. Maxsus ehtiyojli o'quvchilar uchun moslashtirilgan topshiriqlar, piktogrammalar, interaktiv mashg'ulotlar va multimediya materiallar darsni yanada samarali qiladi.

Shuningdek, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan keng foydalanish muhim yechimlardan biridir. Elektron ta'lim platformalari (masalan, LearningApps, Kahoot, Wordwall, Quizizz) yordamida darslarni qiziqarli va qulay shaklda tashkil etish, o'quvchilarni o'z imkoniyatlariga ko'ra mustaqil ishlashga rag'batlantiradi.

Muammolarni hal etishda ta'lim muassasasida mutaxassislar jamoasi bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish ham katta ahamiyatga ega. O'qituvchi, psixolog, logoped, defektolog va ota-onalarning hamkorlikdagi ishlashi bolalarning o'zlashtirish darajasini oshiradi, ularni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlaydi.

Yana bir muhim yechim — inklyuziv muhitni ijobiy ruhda shakllantirish. Sinfdagi bag'rikenglik, hamjihatlik va o'zaro hurmat muhitini yaratish o'quvchilarning bir-birini qabul qilishini osonlashtiradi. Buning uchun rolli o'yinlar, jamoaviy topshiriqlar, muammoli vaziyatlarni birgalikda hal etish mashg'ulotlaridan foydalanish mumkin.

Bundan tashqari, ota-onalar bilan muntazam hamkorlikni yo'lga qo'yish lozim. Ota-onalar farzandlarining imkoniyatlarini to'g'ri baholash, ularni ijtimoiy jihatdan qo'llab-quvvatlash va maktabdagi faoliyatda ishtirok etishning ahamiyatini tushunishlari kerak.

Xulosa qilib aytganda, inklyuziv ta'limdagi muammolarni bartaraf etishning samarali yo'li — bu pedagoglarning malakali tayyorgarligi, metodik yangilanish, texnologik qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirishdir. Faqat shunda ona tili ta'limi har bir o'quvchi uchun ochiq, adolatli va samarali bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Nogironligi bo'lgan shaxslar uchun qulay muhit yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. — Toshkent, 2021-yil.
2. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. *Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi*. — Toshkent: XTV nashriyoti, 2020.
3. Shodmonova, S., & Jo'rayeva, M. (2022). *Ona tili darslarida inklyuziv ta'limni joriy etishning metodik asoslari*. — "Ta'lim taraqqiyoti" jurnali, №3, 45–52-betlar.
4. Rasulova, D. (2023). *Inklyuziv ta'limda pedagogning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish yo'llari*. — Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
5. UNESCO. (2021). *Inclusive education: Ensuring access and equity for all learners*. Paris: UNESCO Publishing.
6. Ainscow, M. (2020). *Promoting inclusion and equity in education: Lessons from international experiences*. Routledge.
7. O'razbaeva, G. (2022). *Ona tili o'qitish metodikasida zamonaviy yondashuvlar*. — Toshkent: Ilm Ziya Nashriyoti.
8. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2021). *Exploring inclusive pedagogy*. Cambridge University Press.
9. Xalq ta'limi vazirligi huzuridagi Milliy ta'lim tadqiqot instituti. (2023). *O'qituvchilarning inklyuziv ta'lim bo'yicha malakasini oshirish moduli*. — Toshkent.
10. Slee, R. (2020). *Defining the scope of inclusive education*. — *International Journal of Inclusive Education*, Vol. 24(3), 233–248.